

Maria Magdalena Kaliniewicz

Akcentuacja zapożyczeń z języka francuskiego w macedońskim języku literackim

Studia Rossica Posnaniensia 17, 91-96

1982/1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JĘZYKOZNAWSTWO

MARIA MAGDALENA KALINIEWICZ

Poznań

AKCENTUACJA ZAPOŻYCZEŃ Z JĘZYKA FRANCUSKIEGO
W MACEDOŃSKIM JĘZYKU LITERACKIM

Tradycje języka macedońskiego sięgają końca wieku IX i początków X, kiedy to uczniowie Cyryla i Metodego — Kliment i Naum — stworzyli w Ochrydzie najstarsze i najsłynniejsze centrum kultury słowiańskiej, jednak jako macedoński język literacki powstał dopiero w latach czterdziestych XX wieku. Powstał na bazie centralnego dialektu macedońskiego, lecz w stosunku do niego i do innych dialektów rozwinął szereg środków wyrazu i cech, których nie było w dialektach lub były słabo rozwinięte, powstało wiele nowych wyrazów lub nowych znaczeń wyrazów itp. W nowo powstałym języku odbywa się ogromna praca twórcza, dobudowywanie. Rozwijanie leksyki odbywało się między innymi metodą zapożyczania wyrazów z innych języków, a także z języka francuskiego.

Leksyka pochodząca z języka francuskiego w takich językach, jak polski czy rosyjski funkcjonuje w nich od dawna, od wieku XVIII, XIX, a nawet znane są pożyczki wcześniejsze. Przy wielu z nich (*комеражу, ферлакун* itp.) współcześnie znajdujemy notkę „archaizm”. W języku macedońskim jest zupełnie inaczej, większość wyrazów pochodzenia francuskiego zjawiała się w tym języku literackim niedawno, po II wojnie światowej, a proces ich asymilacji odbywa się niejako na naszych oczach.

W języku macedońskim ciąg foniczny dzieli się na poszczególne wyrazy dzięki akcentowi wyrazowemu. Chociaż, jak powiada Blaže Koneski¹, aby zrozumieć istotę akcentu macedońskiego należałoby brać pod uwagę całe zdania. Ograniczymy się do akcentu wyrazowego, którego miejsce i charakter wyraźnie odróżniają język macedoński od innych języków południowosłowiańskich.

¹ Б. Конески, *Граматика на македонском литературен јазик*, дел 1 и 2, Скопје 1967, s. 139.

Akcent w literackim języku macedońskim jest dynamiczny i pada na trzecią sylabę od końca w wyrazach wielosylabowych, a na pierwszą sylabę w wyrazach jedno- i dwusylabowych. Także w języku francuskim akcent jest dynamiczny i jeśli brać pod uwagę nie grupy rytmiczne, a wyrazy w pozycji wyizolowanej miejsce przycisku jest stałe i przypada w wyrazie na pierwszą sylabę od końca. W obydwu językach akcent pełni podobną funkcję — delimitatywną i jest stosowany w sposób mechaniczny.

Czy wyrazy francuskie wchodzące do języka macedońskiego dostosowały swój akcent do systemu akcentuacyjnego tego języka? Teoretycznie wydaje się to oczywiste, ponieważ aby przycisk w języku macedońskim mógł właściwie pełnić funkcję odgraniczającą wyrazy, powinien występować na trzeciej sylabie od końca i już nie jest ważne, że w języku macierzystym delimitacja odbywała się inaczej — a wiadomo, że w jednym i drugim języku akcent wyrazowy odgrywa tę rolę.

W praktyce jednak asymilacja zapożyczeń, a szczególnie zapożyczeń z języka francuskiego, pod względem włączania się ich do systemu akcentuacyjnego języka macedońskiego odbywa się niezwykle opornie.

Większość wyrazów pochodzenia francuskiego występuje z akcentem na ostatniej lub na przedostatniej sylabie i wyraźnie narusza reguły akcentuacji macedońskiego języka literackiego. Pogarsza to jeszcze istniejąca w tym języku sytuacja, gdzie, jak czytamy u Koneskiego, błędy w akcentowaniu wyrazów są częste u rodowitych Macedończyków, nawet intelektualistów, szczególnie w wyrazach o znaczeniu abstrakcyjnym czy specyficznie literackim, mniej natomiast błędów popełnia się w wymiawianiu wyrazów oznaczających czynności codzienne, takie jak jedzenie, picie itp.²

W słowniku *Обратен речник на македонскиот јазик*³, który zawiera 64 578 wyrazów, 4 935 wyrazów ma oznaczony nietypowy akcent na ostatniej lub przedostatniej sylabie. Są to, oprócz złożzeń typu *баснописец, миноносец*, w których drugi człon złożenia jest dwusylabowy i zachował miejsce swojego akcentu, przede wszystkim wyrazy zapożyczone.

Jeśli rozpatrzymy wyrazy z wygłosowym *-e*, których jest 12 063 i z wyjątkiem 34, mają prawidłowy akcent na trzeciej sylabie od końca w wyrazach wielosylabowych, na drugiej w dwusylabowych lub są jednosylabowe to okaże się, że grupę 34 wyjątków stanowią właśnie wyrazy pochodzenia francuskiego: *соарé, кабарé, купé, портмонé, комбинé, реноmé, резимé, дефилé, релé, желé, дублé, комуникé, вариетé, плисé, карé, фоажé, досиé, експозé, сижé, протезжé, бомбé, клишé, сепарé, деколтé, композитé, ренетé, ателжé, бифé, аташé.*

² Ibid., s. 155.

³ *Обратен речник на македонскиот јазик*, pod red. В. Миличика, Скопје 1967. Dalej będziemy nazywać *Słownik*.

Interesuje nas oczywiście akcent formy liczby pojedynczej bez członu postpozycyjnego, oznaczającego określoność lub nieokreśloność rzeczownika. Wiadomo, że wtedy akcent pozostaje na swoim miejscu i jest na drugiej sylabie od końca. To samo jest przy tworzeniu liczby mnogiej.

Nie inaczej zachowują się pożyczki z wygłosowym *-o*. Słownik zanotował zaledwie 10 wyrazów z akcentowanym wygłosowym *-ó*; oczywiście pochodzą one z języka francuskiego: *панó, платó, бирó, прес-бирó, шеврó, денó, рококо́, трико́*,

Biorąc pod uwagę stosunek olbrzymiej liczby wyrazów, w większości rodzimych, z prawidłowym akcentem do znikomej liczby zapożyczeń z nieprawidłowym akcentem (w pierwszym przypadku wyrazy z *-é* stanowią 0,0526% ogólnej liczby wyrazów z *-e* wygłosowym, w drugim przypadku 0,0155% wyrazów na *-o*) można by się zdziwić, że zapożyczenia francuskie zachowały swój akcent i nie poddały się działaniu analogii. Są wyjątki, np. *кóрзо, тóрзо*, ale już np. *казино*, mimo że zmieniło miejsce akcentu nie mieści się jeszcze w systemie akcentuacyjnym macedońskiego języka literackiego.

Na ogólną liczbę 108 wyrazów zakończonych na *-u* są trzy wyjątki z *-ú*: *какадý, шипервјý, рандевý*, ale *пазу*.

Proces asymilacji wyrazów obcych w języku macedońskim, jak wiemy, jest bardzo długotrwały. Być może te nieliczne pożyczki, jakie występują ze zmienionym akcentem, zgodnie z wymogami literackiego języka macedońskiego są starszymi zapożyczeniami, ale nie można się zgodzić, że, jak twierdzi Koneski⁴, np. *сáко* dlatego występuje z takim akcentem, że jest nazwą przedmiotu użytku codziennego. Znamy szereg wyrazów, które też zmieniły akcent, a nie dotyczą spraw bytowych, por. np. *вóдвиль, контраст, кóрзо, тóрзо, казино*.

Wśród wyrazów zakończonych na *-i* znajdujemy 4 z innym, obcym akcentem: *конфетú, релú, менú, журú*. Także *помнýри* nie należy do wyrazów zasymilowanych pod względem akcentu, mimo że jego przycisk nie jest już francuski.

Wszystkie wyrazy (224) w języku macedońskim z sufiksem *-uct* od francuskiego *-iste* wymawiają się z akcentem na przyrostku. Są to w poważnej większości wyrazy w takiej już formie zapożyczone z francuskiego, np.: *артúст, портретúст, модернúст, акварелúст* i podobne, a także utworzone od nich wyrazy rodzaju żeńskiego: *авантурúстка, модернúстка, акварелúстка, расúстка*.

Wydaje się, że małe są szanse na adaptację tych wyrazów pod względem akcentu, ponieważ stworzyły one już tradycję i neologizmy macedońskie (na *-uct*) tak właśnie są akcentowane.

⁴ Б. Конески, op. cit., s. 155.

215 wyrazów to albo zapożyczenia francuskie z sufiksem *-isme*, który został przetransponowany jako *-izam* albo neologizmy utworzone na wzór francuskich prototypów i tradycyjnie akcentowanych na przedostatniej sylabie, np.: *интернационализам, авантюризам, импресионизам, туризам*. Charakteryzują się one tym, że mimo przycisku na przedostatniej sylabie zachowały miejsce akcentu francuskiego i jako wyrazy ze znaczeniem abstrakcyjnym nie mają form liczby mnogiej.

W innych językach słowiańskich (np. w rosyjskim) zapożyczenia z języka francuskiego z końcowym elementem *-аж* dały początek rodzimym wyrazom, w których *-аж* występowało już jako sufiks. W macedońskim jest inaczej: wyrazów rodzaju męskiego na *-аж* jest bardzo niewiele, obok paru rodzimych mamy dwa zapożyczenia jednosylabowe: *паж, стаж* i osiem dwusylabowych, przy czym w czterech z nich akcentowany jest element *-аж*: *екипаж, етаж, пасаж, тираж*, a w następnych czterech *-аж* jest nieakcentowany: *багаж, пѐжаж, фѹраж, кѹраж*. Być może, że te ostatnie są zapożyczeniami starszymi, sądząc po tym, że i w innych językach słowiańskich były znane już w wieku XVIII (notowane w słowniku Smirnowa⁵). Więcej jest zapożyczeń tego typu, które w macedońskim zostały rzeczownikami rodzaju żeńskiego, na co wskazuje końcówka *-а*. Adaptacja morfologiczna wyprzedziła w nich adaptację akcentowaną — w dalszym ciągu przycisk pada na element *-аж*, a więc na drugą sylabę od końca. Wszystkie notowane w słowniku wyrazy na *-ажа* są pochodzenia francuskiego, np.: *амбалажа, менажа, дренажа, патронажа, гаража, картонажа*.

Natomiast końcowy element *-ер* jest bardzo rozpowszechniony, naliczyliśmy 94 wyrazy z akcentowanym *-ер*, co daje podstawy twierdzić, że w większości są to wyrazy z języka francuskiego, np.: *аматѐр, гувернѐр, пензионѐр, премиѐр, мародѐр, маниѐр, кариѐр, резонѐр*. Jednak obok wyrazów pochodzących z języka francuskiego znajdujemy tu wyrazy na pozór zapożyczone z francuskiego, bo składające się z elementów pochodzących z tego języka, lecz utworzone już w języku macedońskim, np.: *фасадеп* od *фасада* i sufiksu *-ер* lub *гардеробер* od *гардероб* + *ер*. Ten ostatni wyraz zachował nawet akcent tematu.

Szereg zapożyczeń z elementem *-ер* występuje już ze zmienionym akcentem, np.: *жонглер, сѹфлер, минер, партнер, шобфер, гравер, монтѐр*. Od wielu z nich utworzono formy rodzaju żeńskiego z sufiksem *k(a)* np.: *аматѐрка, пензионѐрка, резонѐрка, премиѐрка*, a od pożyczek, które miały akcent przesunięty o jedną sylabę do tyłu, powstały wyrazy trzysylabowe z prawidłowym akcentem na trzeciej sylabie od końca: *жонглерка, сѹфлерка, партнерка, монтѐрка*.

Interesująca jest interpretacja wyrazów francuskich z przyrostkiem *-ette*.

⁵ Н. А. Смирнов, *Западное влияние на русский язык в Петровскую эпоху* (ОРЯС 1910).

Takim sufiksem charakteryzują się we francuskim rzeczowniki rodzaju żeńskiego, a w macedońskim część tych rzeczowników przyjęła formę rodzaju męskiego dzięki zachowanej wersji fonetycznej: *camuniém, pyliém, uemuzém, lopuém*, a inne formę rodzaju żeńskiego, otrzymując przyrostek *-к*, który jest powtórzeniem znaczenia francuskiego sufiksu *-ette*, i końcówkę *-а*: *pyliémka, maóliémka, шансонéтка, статыéтка, кyuéтка*, zachowując jednocześnie miejsce akcentu na sylabie *em*.

Można by zaryzykować stwierdzenie, że wyrazy krótsze dwusylabowe, pochodzące z języka francuskiego (jednosylabowych nie rozpatrujemy), łatwiej poddały się asymilacji pod względem miejsca akcentu, bowiem więcej ich występuje z przyciskiem na pierwszej zgłosce niż wyrazów trzysylabowych, np.: *экран, кyраж, ба́рон, ма́сон, кре́тон, во́двиль, фэ́льтон, по́итон, ка́ртон, пла́фон, жа́кет, ли́кер, па́стел, ду́ел, ша́нтан (кафешиантан), па́рфем, па́ндаи, скáндаи, скáндал, де́таль, ре́жим, ко́стиум (ко́стум), о́лет, па́кет, по́ртрет, ко́лет де́крет, жа́кет*.

Jak powiedzieliśmy wyżej wyrazów trzysylabowych, pochodzących z języka francuskiego, z akcentem właściwym macedońskiemu językowi literackiemu jest znikoma liczba. Słownik zanotował jedynie następujące: *ка́рамбо́л, ка́ламбо́ур, па́раван, га́лумаму́јас*. giną one jednak w masie innych dwu- i trzysylabowych zapożyczeń francuskich, które konsekwentnie występują z akcentem oksytonicznym.

Porównując język macedoński z innymi językami słowiańskimi o stałym akcencie, np. z językiem polskim, przyznamy, że asymilacja wyrazów pochodzenia obcego w języku macedońskim przebiega w sposób bardzo nietypowy. Prawdopodobnie przyczyna tkwi w tym, że macedoński język literacki jest jeszcze bardzo młody, że jego systemy morfologiczny i akcentuacyjny nie są jeszcze ostatecznie sformułowane. Czy 4 935 wyrazów z innym akcentem to dużo, czy mało, czy można przypuszczać, że z czasem akcent w tych wyrazach zostanie przemieszczony na właściwe macedońskiemu systemowi akcentuacyjnemu miejsce?

Istnieją dwie zupełnie ze sobą sprzeczne tendencje: z jednej strony dążenie do podporządkowania się wyrazów obcych prawom akcentu macedońskiego języka literackiego, ale z drugiej strony nawet lingwiści przyznają, że wymowa *литература сyже, интернационален* brzmi dziwnie i mało komunikatywnie⁶.

Pojawienie się w języku macedońskim wyrazów niezaadaptowanych pod względem akcentuacyjnym pozwoli akcentowi macedońskiemu wypełniać obok funkcji delimitatywnej funkcję dystynktywną, czego dowody już mamy w postaci wyrazów *па́трон* i *патрѐн*, z których jeden znaczy 'pocisk, nabój', a drugi 'szef, opiekun'. Trudno jest przewidzieć jaką drogą pójdzie asymilacja zapoży-

⁶ Б. Конески, op. cit., s. 156.

czeń francuskich w języku macedońskim, ale jest mało prawdopodobne, że wejdą one do systemu akcentuacyjnego tego języka, zmieniając miejsce swego przycisku, to raczej system będzie musiał usankejonować ich istnienie w macedońskim języku literackim.

МАРИЯ МАГДАЛЕНА КАЛИНЕВИЧ

АКЦЕНТУАЦИЯ ФРАНЦУЗСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ
В МАКЕДОНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей статье рассматривается ассимиляция французских заимствований в македонском литературном языке с точки зрения акцентуационной системы.

В македонском языке ударение постоянное и падает на третий слог от конца слова в многосложных словах, а в одно- и двусложных словах на начальный слог слова. Во французском языке ударение постоянное, но окситоническое. В обоих языках ударение выполняет делимитативную функцию. Французские заимствования, попадая в македонский язык, очень часто сохраняют ударение языка-источника, нарушая правила акцентуационной системы языка-преемника, которая не отталкивает, а наоборот, санкционирует их существование

ACCENTUATION OF FRENCH BORROWINGS IN THE MACEDONIAN
LITERARY LANGUAGE

by

MARIA MAGDALENA KALINIEWICZ

Summary

In this article the author discussed the process of assimilation of French borrowings in the Macedonian literary language from the point of view of the system of accentuation.

In the Macedonian language accent is constant and falls on the third syllable from the end in the words of many syllables, and in one- or two-syllable words it falls on the initial sound. In French accent is also constant but it is oxytonical. In both languages accent performs a delimitative function. The French borrowings in the Macedonian literary language in most cases retained the place of accent which falls on the final syllable of the word. It appears that accentual system of the Macedonian language is inclined to approve the words with an accent untypical of the Macedonian language.